

พระประวัติ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
พระนิพนธ์
สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พิมพ์พระราชทาน
ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง
วันที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

VeryPDF Demo

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

ด้วยอภินันทนาการ
จาก พล.ท. หม่อมหลวงศิวกุลยศกฤดิ

NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

หอสมุดแห่งชาติ
๑๒ ม.ค. ๒๕๔๙
กรมศิลปากร

พระประวัติ
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
พระนิพนธ์
สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้พิมพ์พระราชทาน
ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล

ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง
วันที่ ๒๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๙๓

VeryPDF Demo

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

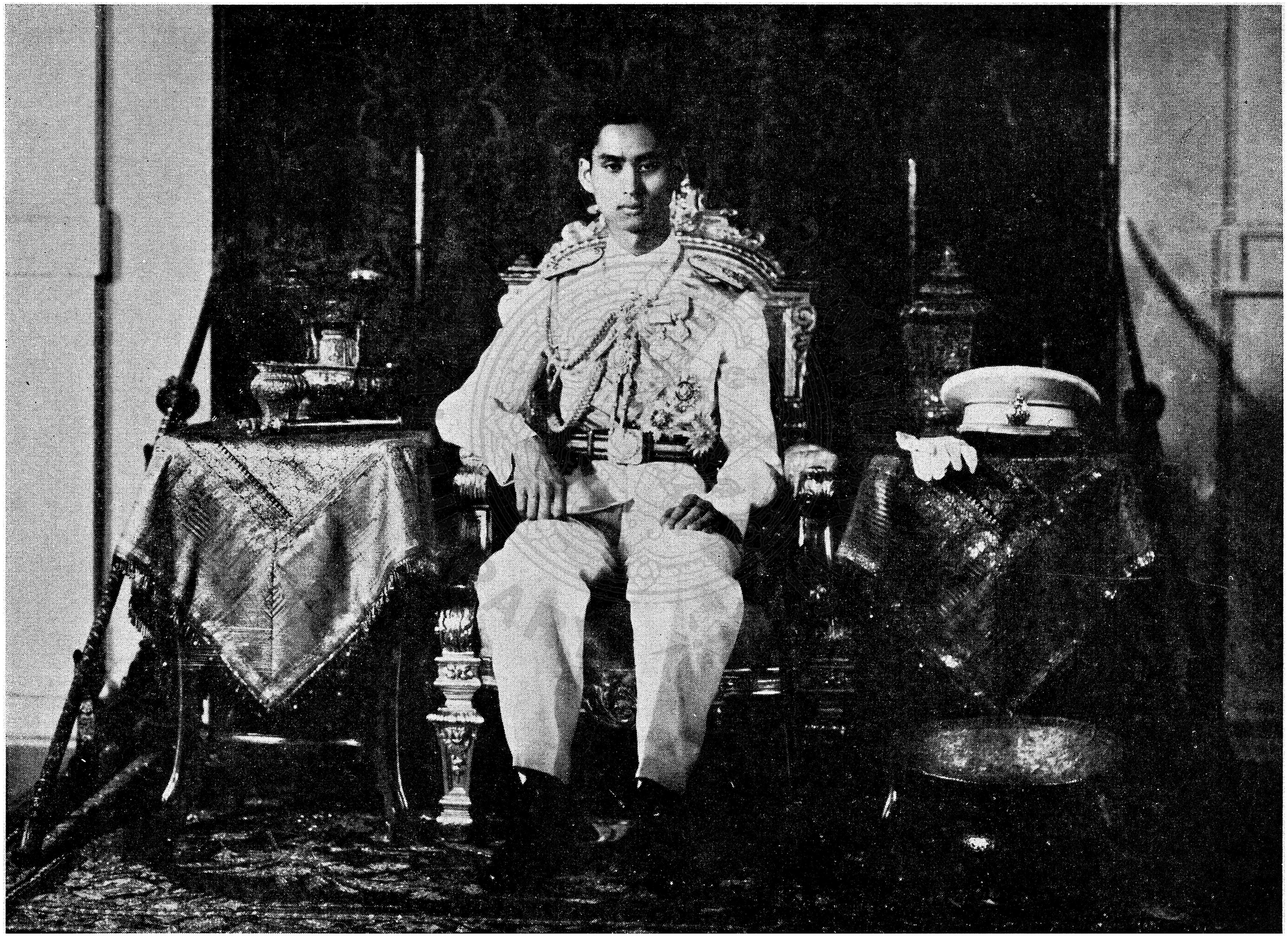
เลขห้อง 30
เลขหมู่ ว๒๕.๔๙๓
ส๓๔ ๒๕๔๙
เล่ม ๑
เลขทะเบียน
NATIONAL LIBRARY OF THAILAND
31111004132153

VeryPDF Demo

ᐊᑕᐅᓯᖅᑕᐅᓯᒪᔪᖅ ᐱᓕᕆᔨᒃᑯᑦ ᐊᑐᕐᓇᖅᑐᖅ ᐊᑐᕐᓇᖅᑐᖅ ᐊᑐᕐᓇᖅᑐᖅ

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

คำนำ

สำนักพระราชวังแจ้งความมายังกรมศิลปากรว่า ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ซึ่งกำหนดในวันที่ ๒๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๙๓ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทร ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดให้กรมศิลปากรจัดหาหนังสือสำหรับตีพิมพ์เป็นของพระราชทานแจกสักเรื่องหนึ่ง กรมศิลปากรเห็นว่า หนังสือเรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นหนังสือที่มีคุณค่ามากในทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี ทั้งเป็นเรื่องเนื่องด้วยพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าของไทยแต่โบราณกาล และเป็นเรื่องซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีพระหฤทัยมุ่งหมายที่จะนำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ ในโอกาสที่จะได้เสด็จกลับมาทรงรับราชสมบัติสืบสันตติวงศ์ในพระบรมราชวงศ์จักรี ด้วยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ตรัสแก่หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เมื่อก่อนจะสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๘๖ ประมาณ ๕ วันว่า ถ้าหากพระองค์ท่านสิ้นพระชนม์เสียก่อน และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศเสด็จพระราชดำเนินกลับมาทรงรับราชสมบัติเมื่อใดแล้ว ให้หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล นำเรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ที่พระองค์ท่านได้ทรงนิพนธ์ไว้นั้นทูลเกล้า ฯ ถวาย และขอให้กราบบังคมทูลด้วยว่า พระองค์ท่านไม่มีทางจะทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดทูลเกล้า ฯ ถวายได้

ยิ่งกว่าหนังสือที่ได้ทรงแต่งไว้ด้วยพระกำลังกายและพระกำลังปัญญา ในเวลาที่ทรงพระชรา พระชันษาถึง ๘๐ ปีแล้ว ดังนี้ ครั้นต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศเสด็จนิวัติพระนคร ใน พ.ศ. ๒๔๘๘ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ก็ได้นำพระนิพนธ์เรื่องนี้ทูลเกล้าฯ ถวาย เมื่อ ณ วันที่ ๒๙ ธันวาคม ปีนั้น โปรดเกล้าฯ ให้เก็บรักษาต้นฉบับไว้สำหรับจะได้พิมพ์ในโอกาสใดโอกาสหนึ่ง เพราะฉะนั้น หนังสือเรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชนี้ จึงสมควรด้วยประการทั้งปวงที่จะจัดพิมพ์ขึ้นเป็นของพระราชทานแจกในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ ครั้นนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงทราบ ก็ทรงเห็นชอบด้วย และทรงอนุมัติให้กรมศิลปากรดำเนินการจัดพิมพ์จนสำเร็จ

เรื่องพระประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นเรื่องแสดงจริยาของบุคคลสำคัญผู้เกิดมาบำเพ็ญประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้แก่ประเทศชาติจนพระนามปรากฏในประวัติศาสตร์ว่าเป็น “วีรบุรุษ” ประเทศชาติต่างๆ ย่อมมีวีรบุรุษเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือบุคคลสามัญบังเกิดในบางยุคบางสมัย และคนในชาตินั้นๆ ย่อมจดจำอภินิหารของวีรบุรุษแห่งชาติตนเชิดชูเกียรติไว้ในประวัติศาสตร์ของประเทศ บางทีแต่งเป็นเรื่องประวัติขึ้นโดยฉะเพาะ เพื่อให้เป็นคติแก่คนชั้นหลังที่จะจดจำยึดถือเป็นแบบอย่างในอันที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติตามกำลังความสามารถของตนๆ ก็ในกระบวนประวัติแห่งวีรบุรุษของชาติไทยยุคกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เห็นจะไม่มีประวัติของผู้ใดที่ละเอียดพิสดาร ทั้งน่าอ่านและเร้าใจให้กล้าหาญยิ่งไปกว่าพระประวัติของ

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์พร้อมด้วยหลักฐานและข้อสันนิษฐานในทางประวัติศาสตร์ดังปรากฏในสมุดนี้

ขอพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญเป็นส่วนเชษฐาปจายนธรรมนี้จงเป็นผลสำเร็จแด่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ซึ่งเสด็จสู่สวรรคาลัย ตามควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพทุกประการ.

กรมศิลปากร

๒๖ มกราคม ๒๔๘๓

NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

สารบาญ

อธิบายเบื้องต้น หน้า ๑

ภาค ๑

เรื่องบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ ,, ๔

ภาค ๒

สมเด็จพระนเรศวรทรงกู้บ้านเมือง ,, ๓๒

ภาค ๓

สมเด็จพระนเรศวรทรงแผ่อาณาเขต์ ,, ๘๔

ภาคผนวก

เรื่องพระเจดียยุทธหัตถี ,, ๑๖๕

VeryPDF Demo

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

VeryPDF Demo

ประวัติสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

ฉบับอธิบายเบื้องต้น

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จสมภพที่เมืองพิษณุโลก เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๐๙๘ พระองค์เป็นราชโอรสของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช พระเจ้าแผ่นดินราชวงศ์สุโขทัยองค์แรกที่ครองกรุงศรีอยุธยา พระวิสุทธิกษัตรี ราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิอันเกิดด้วยพระสุริโยทัยเป็นพระชนนี เพราะฉะนั้น โดยพระชาติเป็นเชื้อกษัตริย์ทั้งราชวงศ์พระร่วงสุโขทัยและราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา พระองค์มีพระพี่นางองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระสุพรรณกัลยาณี พระน้องยาองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระเอกาทศรถ ซึ่งได้รับรัชชทายาท แต่หามีพระราชโอรสธิดาไม่ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรสมภพ ยศเจ้าฟ้ายังไม่มีในประเพณีกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระชนกก็ยังทรงพระยศเพียงเป็นเจ้าขัณฑสีมา แต่พระชนนีเป็นสมเด็จพระราชธิดา พระองค์เป็นราชนัดดา คงทรงพระยศเป็นพระองค์เจ้า ฝรั่งจึงเรียกในจดหมายเหตุแต่งในสมัยนั้นว่า The Black Prince ตรงกับว่า “พระองค์ชายดำ” และเรียกพระอนุชาเอกาทศรถว่า The White Prince ตรงกับ “พระองค์ชายขาว” เป็นคู่กัน คงแปลไปจากพระนามที่คนทั้งหลาย

VeryPDF Demo

เรียกสมเด็จพระนเรศวรเมื่อยังทรงพระเยาว์ว่า “พระองค์ชายดำ” อาจจะมีพระนามขนานอีกต่างหากแต่ไม่ปรากฏ พระนามว่า “พระนเรศ” นั้นต่อมาสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเสวยราชย์แล้ว จึงพระราชทานเมื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เวลาพระชันษาได้ ๑๕ ปี เป็นพระนามสำหรับลูกหลวงเอกเช่นเดียวกับพระนามว่า “พระราเมศวร” ซึ่งเคยมีมาแต่ก่อน แต่พระองค์อื่นเมื่อขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินมักเปลี่ยนไปใช้พระนามอื่น ดังเช่นพระราเมศวรราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) เมื่อเสวยราชย์เปลี่ยนพระนามเป็นสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ถึงสมเด็จพระนเรศวรเมื่อเสวยราชย์ก็อาจมีพระนามอื่นถวายเมื่อราชาภิเษก แต่ยังใช้พระนามว่า “พระนเรศวร” หรือ “พระนเรศ” ต่อมาในเวลาเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วดังปรากฏอยู่ในบานแพนกกฎหมายลักษณะกบฏศึกตอน ๑ ซึ่งสมเด็จพระเอกาทศรถทรงตั้งเมื่อปีมะเส็ง จุลศักราช ๙๙๙ (พ.ศ. ๒๑๓๖) ออกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า “สมเด็จบรมบาทบงกชลักษณ์ อัครบุริโสดม บรมหน่อนรา เจ้าฟ้านเรศ เชษฐาธิบดี” ดังนี้ (เหตุที่ใช้คำเจ้าฟ้าจะมีอธิบายในเรื่องต่อไปข้างหน้า) ถึงในพงศาวดารพะม่ามอญก็เรียกพระนามแต่ว่า “พระนเรศ” อย่างเดียว เหมือนเช่นไทยเราเรียกกันมา คิดหาเหตุที่ไม่

เปลี่ยนพระนามก็พอเห็นได้ ด้วยสมเด็จพระนเรศวรทรงบำเพ็ญพระอภินิหารปรากฏพระเกียรติว่าเป็น "วีรบุรุษ" มาตั้งแต่ยังเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระนเรศวร พระนามนั้นเลื่องลือระบือไปทั่วทกประเทศแล้วก็ไม่มีใครสามารถจะให้คนเรียกเป็นอย่างอื่นได้

ประเทศต่าง ๆ ย่อมมีวีรบุรุษเป็นพระเจ้าแผ่นดินในบางสมัย และย่อมจดจำอภินิหารของพระเจ้าแผ่นดินเช่นนั้นเชิดชูพระเกียรติไว้ในเรื่องพงศาวดารของประเทศ บางทีก็แต่งเป็นเรื่องราชประวัติเพิ่มขึ้นต่างหาก มีอ่านกันอยู่มาก สังเกตในเรื่องประวัติของวีรมหาราชทั้งหลายดูมีเค้าคล้ายกันหมด คือ บ้านเมืองต้องมียุคเข็ญจึงมีวีรมหาราชอย่าง ๑ วีรมหาราชย่อมเป็นบุรุษพิเศษมีสติปัญญาและความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวผิดกับผู้อื่นมาในอุปนิสสัยอย่าง ๑ และสามารถทำให้ผู้อื่นเชื่อถือไว้วางใจในพระปรีชาสามารถมั่นคงอย่าง ๑ จึงสามารถบำเพ็ญอภินิหารกู้บ้านเมืองและแผ่ราชอาณาเขตต์จนเป็นพระราชาธิราชได้ สมเด็จพระนเรศวรก็ทรงพระคุณสมบัติดังกล่าวมาบริบูรณ์ทุกอย่าง ดังจะพึงเห็นได้ในเรื่องพระประวัติต่อไปข้างหน้า อันจะเขียนขึ้นเป็น ๓ ภาค คือ เรื่องบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญภาค ๑ เรื่องสมเด็จพระนเรศวรทรงกู้บ้านเมืองเมื่อยังเป็นสมเด็จพระราชโอรสภาค ๑ และเรื่องสมเด็จพระนเรศวรทรงแผ่พระราชอาณาเขตต์เมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินภาค ๑

ภาค ๑

เรื่องบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ

(๑)

เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๐๘๙ สมเด็จพระไชยราชาธิราช ซึ่งครองกรุงศรีอยุธยาสวรรคต มีพระราชบุตรพระองค์เดียว แต่พระแก้วฟ้าอันท้าวศรีสุดาจันทร์พระสนมเอกเป็นเจ้าจอมมารดา พระแก้วฟ้าได้รับรัชชทายาท แต่พระแก้วฟ้ายังทรงพระเยาว์พระชันษาได้เพียง ๑๑ ปี ว่าราชการบ้านเมืองเองยังไม่ได้ พระเทียรราชา สันนิษฐานว่าเป็นพระเจ้าน้องยาเธอต่างพระชนนีกับสมเด็จพระไชยราชาธิราช เป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน แต่การภายในพระราชวังตกอยู่ในอำนาจท้าวศรีสุดา-จันทร์อันได้เป็นสมเด็จพระชนนีพันปีหลวง ท้าวศรีสุดาจันทร์เป็นคนมักใหญ่ใฝ่สูงและมีราคจริตกล้า ปรารถนาเอาพระเทียรราชาไว้ในมือ แต่ไม่สำเร็จได้ดังประสงค์ ก็พยายามขัดขวางด้วยอำนาจที่มีในราชสำนัก มิให้พระเทียรราชาว่าราชการได้สะดวก พระเทียรราชามิรู้ที่จะทำอย่างไรก็ต้องทูลลาออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุเสียให้พ้นภัย แต่นั้นอำนาจในราชการบ้านเมืองก็ตกไปอยู่ในมือท้าวศรีสุดาจันทร์ พอมีอำนาจเต็มที่แล้วในไม่ช้าท้าวศรีสุดาจันทร์ก็เป็นชู้กับพันบุตร

VeryPDF Demo

ศรีเทพ ซึ่งนับเป็นญาติกันมาแต่ก่อน ให้เลื่อนขึ้นเป็น
ขุนวรวงศาธิราช ด้วยอ้างเหตุที่เป็นพระญาติกับพระแก้วฟ้า
และให้ช่วยว่าราชการบ้านเมืองมีอำนาจขึ้นโดยลำดับ เป็นชู้
กันมาจนท้าวศรีสุดาจันทร์มีครรภ์ขึ้น ขุนวรวงศาธิราชเห็นว่า
จะปกปิดความชั่วต่อไปไม่ได้แล้ว ก็ลอบปลงพระชนม์พระ-
แก้วฟ้าเสีย ท้าวศรีสุดาจันทร์ก็ต้องจัดการเชิญขุนวรวงศาธิราช
ขึ้นครองราชสมบัติไปตามเลย จึงมีข้าราชการพวก ๑ ซึ่ง
ขุนพิเรนทรเทพเป็นตัวหัวหน้า พร้อมใจกันจับขุนวรวงศาธิราช
กับท้าวศรีสุดาจันทร์และเด็กหญิงที่เป็นลูกฟ่าเสีย แล้วเชิญ
พระเทียรราชาขึ้นครองราชสมบัติเมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๐๙๑
ทรงพระนามว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เมื่อพูนบำเหน็จ
ข้าราชการที่ช่วยกันกำจัดพวกทรยศครั้งนั้น สมเด็จพระมหา
จักรพรรดิทรงพระราชดำริว่า ขุนพิเรนทรเทพผู้เป็นตัวหัวหน้า
มีความชอบยิ่งกว่าผู้อื่น และเป็นเชื้อเจ้าในราชวงศ์พระร่วง
สุโขทัย จึงโปรดให้สถาปนาขุนพิเรนทรเทพขึ้นเป็นเจ้า
ทรงนามว่าพระมหาธรรมราชา พระราชทานพระวิสุทธิกษัตรี
ราชธิดาเป็นมเหสี แล้วให้ขึ้นไปครองหัวเมืองเหนือทั้ง ๖ อยู่
ณ เมืองพิษณุโลก พระมหาธรรมราชาขึ้นไปครองเมืองเหนือ
อยู่ยังไม่ทันถึงปีก็เกิดศึกหงสาวดีมาตีกรุงศรีอยุธยา คือเมื่อ
ครั้งเสียพระสุริโยทัยนั้น เวลากองทัพพะม่ามอญเข้ามาตั้ง

ประชิดพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิตรัสสั่งให้พระมหาธรรมราชายกกองทัพหัวเมืองเหนือลงมาตีโอบหลังข้าศึก พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้เกรงจะถูกตีกระหนาบก็รีบเลิกทัพหนีไป ฝ่ายไทยได้ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิตรัสสั่งให้พระราเมศวรราชโอรสกับพระมหาธรรมราชาติดตามตีข้าศึกแต่ไปเสียกลถูกข้าศึกล้อมจับได้ทั้ง ๒ พระองค์ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ต้องยอมเลิกรบ ไถ่พระราเมศวรกับพระมหาธรรมราชากลับมา แต่นั้นก็ว่างศึกหงสาวดีมา ๑๔ ปี ตั้งแต่ปีระกา พ.ศ. ๒๐๙๒ จนปีกุน พ.ศ. ๒๑๐๖

พระโอรสธิดาของพระมหาธรรมราชากับพระวิสุทธิกษัตรีสมภพในระหว่างเวลาที่ว่างสงครามนั้นทั้ง ๗ พระองค์ พระสุพรรณกัลยาณีพี่นางเห็นจะแก่กว่าสมเด็จพระนเรศวรราว ๓ ปี จึงทรงเจริญเป็นสาวได้เป็นพระชายาของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเมื่อสมเด็จพระนเรศวรพระชันษาได้ ๑๕ ปี พระน้องยาเอกาทศรถก็เห็นจะอ่อนกว่าสมเด็จพระนเรศวรไม่เกิน ๓ ปี จึงทรงเจริญวัยได้ช่วยพระเชษฐารบพุ่งตั้งแต่ครั้งแรกเมื่อรบพระยาจันจันตุ ดังจะปรากฏต่อไปข้างหน้า

พอสมเด็จพระนเรศวรพระชันษาได้ ๙ ขวบ ก็เกิดศึกหงสาวดีครั้งที่๒ คือคราวพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองขอช้างเผือกอันเป็นต้นเรื่องตอนสำคัญของประวัติสมเด็จพระนเรศวร ใน

VeryPDF Demo

พงศาวดารพะม่าว่าเมื่อพระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้ล่าทัพไปจากเมืองไทย พอกิตติศัพท์เลื่องลือว่าแพ้ไทยไป พวกมอญเห็นได้ช่องก็ชวนกันคิดร้าย เพราะพระเจ้าหงสาวดีเป็นพะม่าเมืองตองอู มิใช่มอญ เป็นแต่มีอานุภาพปราบเมืองมอญไว้ได้ในอำนาจแล้วมาตั้งราชธานีอยู่ ณ เมืองหงสาวดี พวกมอญที่เป็นขุนนางคบคิดกันล่อลวงพระเจ้าหงสาวดีให้ออกไปตามช้างเผือกที่ในป่า แล้วจับปลงพระชนม์เสีย พอพระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้ถูกปลงพระชนม์ เจ้าเมืองต่างๆ ก็พากันตั้งตัวเป็นอิสสระมิได้รวมกันเป็นประเทศใหญ่เหมือนอย่างแต่ก่อน พระเจ้าตะเบ็งชเวตี้มีพระญาติองค์ ๑ ซึ่งเป็นคู่คิดช่วยทำศึกสงครามมาแต่แรก จึงสถาปนาให้ทรงศักดิ์เป็น บุเรงนอง ตรงกับว่าพระเชษฐาธิราช เป็นแม่ทัพคนสำคัญของเมืองหงสาวดีต่อมา เมื่อเกิดกบฏที่เมืองหงสาวดี บุเรงนองหนีไปได้ ไปอาศัยอยู่ถิ่นเดิม ณ เมืองตองอู คอยสังเกตเหตุการณ์เห็นพวกหัวเมืองมอญที่ตั้งเป็นอิสสระเกิดชิงกันเป็นใหญ่จนถึงรบพุ่งกันเอง บุเรงนองจึงคิดอ่านตั้งตัวก็สามารถรวบรวมรี้พลได้โดยสะดวก เพราะไพร่บ้านพลเมืองมอญกำลังเดือดร้อนที่เกิดรบพุ่งกันเอง และเคยนับถือว่าบุเรงนองเป็นแม่ทัพสำคัญมาแต่ก่อน บุเรงนองก็สามารถตีเมืองมอญได้ทั้งหมด แล้วทำพิธีราชาภิเษกเป็นพระเจ้าหงสาวดี เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๐๙๖

VeryPDF Demo

ก่อนสมเด็จพระนเรศวรเสด็จสมภพ ๒ ปี พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจัดการปกครองเมืองมอญเรียบร้อยแล้ว ขึ้นไปตีเมืองพะม่าและเมืองไทยใหญ่ได้ทั้งหมด แล้วมาตีเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าเชียงใหม่เมกุติเห็นจะสู้ไม่ไหว ก็ยอมเป็นเมืองขึ้นพระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองพยายามสะสมกำลังอยู่กว่า๑๐ปี เพราะฉะนั้นเมืองไทยจึงว่างศึกหงสาวดีอยู่๑๔ปี ดังกล่าวแล้ว แต่ในระหว่างนั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ระแวงว่าจะมีศึกหงสาวดีมาอีก ทรงตระเตรียมป้องกันบ้านเมืองทั้งที่ในกรุง ฯ และทางหัวเมืองเหนือมิได้ประมาท แต่เมืองไทยมีกำลังไม่พอจะไปบุกรุกตีเมืองหงสาวดีก่อน จึงได้แต่เตรียมตัวคอยต่อสู้ พอพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองแผ่อำนาจได้ดังว่ามาแล้วก็เริ่มคิดจะเอาเมืองไทย จึงใช้อุบายมีราชสาส์นมาขอช้างเผือกสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ๒ ช้าง การที่ขอช้างเผือกเป็นแต่จะหาเหตุ เพราะทุกประเทศทางตะวันออกนี้ถือกันว่าช้างเผือกเป็นคู่บารมีของพระเจ้าแผ่นดิน ไม่เคยมีเยี่ยงอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นอิสสระจะยอมสละให้ช้างเผือกแก่กัน ถ้าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิยอมให้ช้างเผือกก็เหมือนยอมอยู่ในอำนาจพระเจ้าหงสาวดี ถ้าไม่ยอมให้ช้างเผือกก็เหมือนกับท้าให้พระเจ้าหงสาวดีมาตีเมืองไทย ข้างฝ่ายไทยก็รู้เท่าว่าพระเจ้าหงสาวดีจะเอาเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น และรู้ว่า

เมืองหงสาวดีมีกำลังมากกว่าแต่ก่อน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระราชดำริเห็นว่า ถึงให้ช้างเผือกก็ไม่คุ้มภัยได้ เป็นแต่จะเสียเกียรติยศเพิ่มขึ้น จึงไม่ยอมให้ช้างเผือก พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็ยกกองทัพมาตีเมืองไทย

ศึกหงสาวดีครั้งที่ ๒ ซึ่งยกมาเมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๖ พะม่าได้เปรียบไทยกว่าครั้งก่อน ด้วยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองได้อาณาเขตต์กว้างขวางมีกำลังรี้พลมากกว่าไทยมาก อีกอย่าง ๑ พะม่ายกมาเมื่อครั้งพระเจ้าตะเบ็งชเวตี้มีความลำบากด้วยต้องมาเที่ยวหาสะเบียงอาหารสำหรับกองทัพ ครั้งนี้ได้เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองขึ้นส่งสะเบียงลงมาทางเรือจนเพียงพอไม่ขัดสน อีกอย่าง ๑ ซึ่งเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่งนั้น คือที่พระเจ้าบุเรงนองเคยเข้ามาในกองทัพพะม่าเมื่อครั้งก่อน ได้รู้เห็นทั้งภูมิลำเนาและกำลังของคนไทยที่รบพุ่ง เห็นตระหนักว่าจะยกตรงมาตีพระนครศรีอยุธยาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์เหมือนอย่างครั้งก่อนจะเอาชัยชะนะไม่ได้ ครั้งนี้จึงเปลี่ยนกระบวนศึกยกกองทัพเข้ามาทางด่านแม่ละเมา (เดี๋ยวนี้เรียกว่าด่านแม่สอด) หมายเอากำลังมากเข้าทุ่มเทตีหัวเมืองเหนือตัดกำลังที่จะช่วยราชธานีเสียก่อน แล้วจึงลงมาตีพระนครศรีอยุธยาจากทางข้างเหนือ แต่ฝ่ายทางข้างไทยไม่รู้ความคิดของพระเจ้าบุเรงนอง คาดว่ากองทัพหงสาวดีจะยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์ ๓ องค์เหมือนครั้ง

ก่อน ก็ตระเตรียมป้องกันพระนครเป็นสามารถ แต่ทางหัวเมือง
เหนือตระเตรียมกำลังยังไม่พรักพร้อม พระเจ้าหงสาวดียก
เข้ามาถึงเมืองกำแพงเพ็ชรก็ตีได้โดยง่าย กองทัพที่พระเจ้า
หงสาวดียกมาครั้งนั้นจัดเป็นทัพกษัตริย์ ๕ ทัพ ซึ่งอาจจะ
แยกไปรบ ณ ที่ต่าง ๆ กันได้โดยลำพัง พระเจ้าหงสาวดีตั้ง
กองทัพหลวงอยู่ ณ เมืองกำแพงเพ็ชร ให้กองทัพพระเจ้าอังวะ
กับกองทัพพระเจ้าตองอูไปตีเมืองพิษณุโลกทาง ๑ ให้กองทัพ
พระมหาอุปราชากับกองทัพพระเจ้าแปรยกไปตีเมืองสุโขทัย
เมืองสวรรคโลก เมืองพิชัย ทาง ๑ เมืองสุโขทัยต่อสู้จน
เสียเมือง เมืองสวรรคโลกเมืองพิชัยยอมอ่อนน้อมต่อข้าศึก
โดยดี แต่พระมหาธรรมราชาตั้งต่อสู้ ณ เมืองพิษณุโลกอย่าง
เข้มแข็ง ข้าศึกจะตีหักเอาเมืองไม่ได้ก็ตั้งล้อมไว้จนในเมือง
สิ้นสะเบียงอาหารและเผอิญเกิดโรคทรพิษขึ้นด้วย พระมหา
ธรรมราชาก็ต้องรับแพ้ยอมอ่อนน้อมต่อข้าศึก เมืองพิษณุโลก
ต่อสู้ข้าศึกครั้งนี้เป็นแรกที่สมเด็จพระนเรศวรจะได้ทรงเห็น
การสงคราม เมื่อพระชันษาได้ ๙ ขวบ

(๓)

ประเพณีทำสงครามแต่โบราณ ถ้าตีบ้านเมืองได้ด้วย
รบพุ่ง ฝ่ายชะนะย่อมจับชาวเมืองทั้งเด็กผู้ใหญ่ชายหญิงเป็น

ชะเลยไม่เลือกหน้า และปล่อยให้พวกทหารเก็บเอาทรัพย์สมบัติของชาวเมืองได้ตามชอบใจ บางทีก็เลยเผาบ้านเมืองเสียด้วย ถ้าหากว่ายอมแพ้แต่โดยดีก็ไม่ริบทรัพย์จับชาวเมืองเป็นชะเลย เป็นแต่เก็บเครื่องศัสตราวุธและเกณฑ์เอาของแต่บางสิ่งซึ่งต้องการ แล้วใช้ชาวเมืองทำการต่างๆ ให้กองทัพ เช่นเป็นกรรมกรหาบขนและปลูกสร้างเป็นต้น ให้มุลนายควบคุมอยู่อย่างเดิม เมื่อเสียเมืองเหนือครั้งนั้นเห็นจะยับเยินป่นปี้แต่เมืองกำแพงเพ็ชรกับเมืองสุโขทัยซึ่งข้าศึกตีได้ แต่เมืองอื่นยอมอ่อนน้อมโดยดี พระเจ้าหงสาวดีจึงให้พระมหาธรรมราชากับเจ้าเมืองกรมการกระทำสัตย์แล้วให้บังคับบัญชาผู้คนพลเมืองอยู่ตามเดิม ให้ไทยชาวเมืองเหนือเป็นพนักงานทำการโยธาให้กองทัพและให้เกณฑ์เรือในเมืองเหนือมารวมกันจัดเป็นกองทัพเรือขึ้นอีกทัพ๑ ให้พระเจ้าแปรยกลงมาทางลำแม่น้ำ ส่วนกองทัพบกให้พระมหาอุปราชาเป็นปีกขวา พระเจ้าอังวะเป็นปีกซ้าย พระเจ้าตองอูเป็นกองกลาง และกองทัพหลวงของพระเจ้าหงสาวดีหนนตามลงมายังกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีเอาพระมหาธรรมราชากับพระยาสวรรคโลกและพระยาพิชัยมาด้วยในกองทัพหลวง ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเมื่อรู้ว่าข้าศึกเปลี่ยนกระบวนไปตีเมืองเหนือ มิได้ยกตรงมากรุงศรีอยุธยาดังคาด ก็รีบจัดกองทัพให้พระราเมศวร

ราชโอรสขึ้นไปช่วยเมืองเหนือ ได้รบกับข้าศึกที่เมืองชัยนาท ทานข้าศึกไว้ได้พักหนึ่ง แต่เมื่อกองทัพเรือของข้าศึกยกมาช่วยรบสู้ไม่ไหวก็ต้องล่าถอยกลับลงมา พระเจ้าหงสาวดียกลงมาถึงพระนครศรีอยุธยาให้ตีป้อมที่ตั้งรายรอบนอกพระนครได้ทั้งหมดแล้วเข้าไปตั้งล้อมถึงชานพระนคร มีราชสาส์นถามสมเด็จพระมหาจักรพรรดิว่า จะสู้รบต่อไปหรือจะยอมเป็นไมตรีโดยดี ถ้ายอมเป็นไมตรีก็จะให้คงเป็นบ้านเมืองต่อไป ถ้าขืนต่อสู้ตีพระนครได้จะเอาเป็นเมืองชะเลย ครั้งนั้นไทยเพิ่งแพ้ศึกใหญ่เป็นครั้งแรกคงเป็นเวลากำลังท้อใจ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิตรัสปรึกษาข้าราชการเห็นว่าไม่มีทางที่จะเอาชัยชะนะข้าศึกได้แล้ว ควรยอมเป็นไมตรีเสียโดยดี ถึงจะต้องเสียสินไหมอย่างใดบ้างก็ยังมีปริมาณ ดีกว่าให้ข้าศึกล้างผลาญบ้านเมืองฉิบหายหมด สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงรับเป็นไมตรี คือยอมแพ้แต่โดยดี ให้ปลูกพลับพลาขึ้นข้างนอกพระนครที่ริมวัดช้างระหว่างที่ตั้งกองทัพหลวงของข้าศึกกับคูเมืองทางด้านเหนือ แล้วสมเด็จพระมหาจักรพรรดิกับพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเสด็จไปพบกันที่พลับพลานั้น พระเจ้าหงสาวดีเรียกค่าไถ่เมืองตามปรารถนา สมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็ต้องยอม

ข้อความที่ตกลงกันเมื่อทำสัญญาเลิกสงครามครั้งนั้น ใน

พงศาวดารไทยกับพงศาวดารพะม่าว่าผิดกันเป็นข้อสำคัญบางข้อ ในพงศาวดารไทยว่าเดิมพระเจ้าหงสาวดีขอช้างเผือกแต่ ๒ ช้างเพิ่มขึ้นเป็น ๔ ช้าง กับขอตัวพระราเมศวรกับพระยาจักรีและพระสุนทรสงครามซึ่งเป็นตัวหัวหน้าในการต่อสู้ ๓ คนเอาไปเมืองหงสาวดี ได้แล้วก็เลิกทัพกลับไป ในพงศาวดารพะม่าก็ว่าขอช้างเผือก ๔ ช้างกับตัวหัวหน้า ๓ คนนั้นเช่นเดียวกับพงศาวดารไทย แต่ยังมีอย่างอื่นต่อออกไปอีก คือว่าให้ไทยส่งส่วยช้างปีละ ๓๐ เชือก เงินปีละ ๓๐๐ ชั่ง กับทั้งเงินอากรค่าปากเรือบรรดาที่เก็บได้ ณ เมืองมะริด ถวายพระเจ้าหงสาวดีเสมอไป และยังมีข้อสำคัญยิ่งกว่านั้นอีก ว่าครั้งนั้นเมื่อพระเจ้าหงสาวดีจะเลิกทัพกลับไป เชิญสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จไปเมืองหงสาวดีด้วย เพราะฉะนั้น สมเด็จพระมหาจักรพรรดิจึงต้องมอบสมบัติให้พระมหินทร ฯ ราชโอรสครองกรุงศรีอยุธยา ในพงศาวดารพะม่ายังพรรณนาต่อไปว่า เมื่อสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จไปถึงเมืองหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีให้ทำวังสร้างตำหนักอย่างราชมนเทียรประทานเป็นที่ประทับ และว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จออกไปอยู่เมืองหงสาวดีได้สัก ๒ ปี สมัครออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ เมื่อทรงผนวชแล้วพระเจ้าหงสาวดีจึงปล่อยให้เสด็จกลับคืนมาเมืองไทย ความตอนนี้ในพงศาวดารไทยว่าเมื่อเสร็จศึกครั้ง

นั้นแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงมอบเวนราชสมบัติ ให้สมเด็จพระมหินทราธิราชครองกรุงศรีอยุธยา ส่วนพระองค์เสด็จออกไปประทับอยู่ ณ วังหลัง และต่อมาเสด็จออกทรงผนวชเป็นพระภิกษุ ความที่แตกต่างกันนี้พิจารณาประกอบกับเหตุการณ์ที่มีต่อมาเห็นว่าความจริงน่าจะเป็นอย่างพะม่าว่าคือพระเจ้าหงสาวดีเชิญสมเด็จพระมหาจักรพรรดิออกไปอยู่เมืองหงสาวดีอย่างเป็นตัวจำนำอยู่สักสองสามปี ใช่แต่เท่านั้น เมื่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองจะเลิกทัพกลับไป ตรัสขอสมเด็จพระนเรศวรต่อพระมหาธรรมราชา ว่าจะเอาไปเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรมด้วย แต่ที่จริงก็เอาไปเป็นตัวจำนำสำหรับพระมหาธรรมราชานั่นเอง พระมหาธรรมราชาก็จำต้องถวายสมเด็จพระนเรศวรจึงต้องเสด็จออกไปอยู่เมืองหงสาวดีเมื่อพระชันษาได้ ๙ ขวบ แต่คงมีผู้หลักผู้ใหญ่และข้าไทยตามไปอยู่ด้วย ถึงเวลาเมื่ออยู่ที่เมืองหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีก็คงทรงอุปการะเลี้ยงดูให้อยู่กับเจ้านายรุ่นเดียวกัน อันน่าจะมีมากทั้งที่เป็นเชื้อวงศ์ของพระเจ้าหงสาวดีและที่ไปจากต่างประเทศเช่นเดียวกันกับสมเด็จพระนเรศวร ได้โอกาสศึกษาและได้รับความอบรมเลี้ยงดูอย่างดีด้วยกันทั้งนั้น

(๔)

ตั้งแต่เสร็จศึกหงสาวดีครั้งที่ ๒ พอสมเด็จพระมหินทราธิราชขึ้นครองกรุงศรีอยุธยาก็เริ่มรังเกียจกันกับพระมหาธรรมราชา น่าจะเป็นด้วยสมเด็จพระมหินทร ฯ ทรงขัดเคืองพระมหาธรรมราชา ว่าเมื่อยอมแพ้ข้าศึกแล้วประจบประแจงพระเจ้าหงสาวดีเกินกว่าเหตุ ฝ่ายพระมหาธรรมราชาก็ไม่นับถือสมเด็จพระมหินทร ฯ มาแต่ก่อน และบางทีจะเคยดูหมิ่นว่าไม่ทรงพระปรีชาสามารถด้วย ซ้ำมามีสาเหตุเกิดขึ้นด้วยพระยารามรณรงค์สงครามผู้ว่าราชการเมืองกำแพงเพชรเอาใจออกหากจากพระมหาธรรมราชา ขอลงมารับราชการในกรุง ฯ สมเด็จพระมหินทร ฯ ยกย่องความชอบพระยาราม ฯ เมื่อครั้งต่อสู้พระเจ้าหงสาวดี ให้ว่าที่สมุหนายก อันเป็นผู้บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือ เพราะฉะนั้นรัฐบาลในกรุง ฯ สั่งราชการบ้านเมืองไปอย่างไร เมืองเหนือก็มักโต้แย้งไม่ฟังบังคับบัญชาโดยเคารพเหมือนอย่างเมื่อครั้งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิก็เลยเกิดระแวงสงสัยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายสมเด็จพระมหินทร ฯ สงสัยว่าพระมหาธรรมราชาจะไปเข้ากับพระเจ้าหงสาวดี ข้างฝ่ายพระมหาธรรมราชาก็สงสัยว่าสมเด็จพระมหินทร ฯ คอยหาเหตุจะกำจัดเสียจากเมืองเหนือ ความส่อต่อไปอีกอย่าง ๑ ว่าสมเด็จพระมหาจักรพรรดิคงต้องออกไปเป็นตัวจำนำอยู่เมือง

VeryPDF Demo

หงสาวดีจริงดังกล่าวในพงศาวดารพะม่า ถ้าหากเสด็จอยู่ในเมืองไทยก็เห็นจะสามารถสมัครสมานสมเด็จพระมหินทร ฯ กับพระมหาธรรมราชามิให้แตกร้าวกัน หรือมิฉะนั้นก็อาจกลับขึ้นครองราชสมบัติแต่ในเวลานั้น คงไม่มีเหตุร้ายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลา ๔ ปีต่อมา จนถึงเสียอิสสรภาพของเมืองไทย

เริ่มเกิดเหตุตอนนี้ด้วยเมื่อพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเลิกทัพกลับไปจากเมืองไทย ไปได้ข่าวว่าพระเจ้าเชียงใหม่เมกุติคบคิดกับพระยานครลำปาง พระยาแพร่ (เรียกในพงศาวดารพะม่าว่าพระยาเชรียง) พระยาน่านและพระยาเชียงแสนจะตั้งแข็งเมือง พระเจ้าหงสาวดีจึงยกกองทัพไปตีเมืองเชียงใหม่เมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๑๐๗ ครั้งนั้นพระเจ้าหงสาวดีเกณฑ์กองทัพไทยให้ขึ้นไปช่วยตีเมืองเชียงใหม่ด้วย สมเด็จพระมหินทร ฯ จึงตรัสสั่งให้พระมหาธรรมราชาจัดกองทัพเมืองเหนือขึ้นไปช่วยพระเจ้าหงสาวดี พระมหาธรรมราชาคุมกองทัพขึ้นไปเอง ไปถึงเมืองเชียงใหม่เมื่อพระเจ้าหงสาวดีได้เมืองเชียงใหม่แล้ว เพราะพระเจ้าเชียงใหม่เมกุติยอมแพ้โดยดี แต่พระยา ๔ คนจับได้แต่พระยาเชียงแสน ที่เหลืออีก ๓ คนหนีไปอยู่กับพระเจ้าลานช้างไชยเชษฐาที่เมืองเวียงจันท์ พระมหาธรรมราชาได้เฝ้าพระเจ้าหงสาวดีที่เมืองเชียงใหม่ พระเจ้าหงสาวดีคงไต่ถามทราบความว่าพระมหาธรรมราชากับพระมหินทร ฯ เกิดกิน

แหนงกัน เห็นเป็นช่องที่จะมีอำนาจยิ่งขึ้นในเมืองไทย ก็ยกย่องความชอบของพระมหาธรรมราชาที่ขึ้นไปช่วยครั้งนั้น รับจะอดหนนมิให้ต้องเดือดร้อนในภายหน้า พิเคราะห์ความตามเรื่องดูเหมือนพระมหาธรรมราชาจะผูกใฝ่หมายพึ่งพระเจ้าหงสาวดีแต่นั้นมา เมื่อพระเจ้าหงสาวดีพักอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ได้ข่าวมาจากเมืองหงสาวดีว่าพวกชะเลยไทยใหญ่เป็นกบฏขึ้น จึงตรัสสั่งให้พระมหาอุปราชายกกองทัพตามพระยาทั้ง ๓ ไปตีเมืองเวียงจันท์ แล้วเลิกกองทัพหลวงไปเมืองหงสาวดี ส่วนกองทัพพระมหาธรรมราชาก็ให้เลิกกลับมายังเมืองพิษณุโลก กิตติศัพท์ที่พระเจ้าหงสาวดีผูกพันทางไมตรีกับพระมหาธรรมราชาทราบมาถึงกรุงศรีอยุธยา ก็ยิ่งเพิ่มความกินแหนงหนักขึ้น

เมื่อกองทัพหงสาวดียกไปถึงแดนลานช้าง พระเจ้าไชยเชษฐาต่อสู้เห็นเหลือกำลังก็ทิ้งเมืองเวียงจันท์พากองทัพหลบไปตั้งซุ่มซ่อนอยู่ในป่า พระมหาอุปราชาก็ได้เมืองเวียงจันท์โดยง่าย แต่เวลานั้นพอเข้าฤดูฝนฝนตกชุก พระมหาอุปราชาไม่สามารถจะยกกองทัพติดตามพระเจ้าไชยเชษฐาต่อไปได้ ก็ตั้งพักอยู่ที่เมืองเวียงจันท์ แต่พวกชาวลานช้างคุ้นเคยกับฤดูในถิ่นฐานของตน พอเห็นข้าศึกต้องหยุดอยู่ที่เมืองเวียงจันท์ พระเจ้าไชยเชษฐาก็แต่งกองโจรให้แยกย้ายกันไปเที่ยวตีตัดลำเลียงสะเบียงอาหาร จนกองทัพหงสาวดีอดอยากผู้คนเจ็บ

ป่วยล้มตายลงตามกัน เมื่อสิ้นฤดูฝนพระมหาอุปราชาไม่มีกำลัง
พอจะทำสงครามต้องล่าทัพกลับไป พระเจ้าไชยเชษฐาได้ที่ก็
ออกติดตามตีข้าศึกเสียรี้พลพาหนะอีกเป็นอันมาก เป็นครั้งแรก
ที่ปรากฏว่ากองทัพเมืองหงสาวดีครั้งพระเจ้าบุเรงนองต้องล่าหนี
ข้าศึก ก็เลื่องลือระบือเกียรติพระเจ้าไชยเชษฐาว่าเป็นวีรบุรุษ
ขึ้นในครั้งนั้น แต่เมื่อพระมหาอุปราชาล่าทัพกลับไปจากเมือง
เวียงจันท์ รวบรวมครอบครัวของพระเจ้าไชยเชษฐาทั้งมเหสี-
เทวีและอุปราชญาติวงศ์ซึ่งตกอยู่ในเมืองเวียงจันท์ พาเอาไป
เมืองหงสาวดีหมด พระเจ้าไชยเชษฐากลับมาครองเมืองจึงคิด
จะหามเหสีใหม่ ให้สืบหาราชธิดาในประเทศที่ใกล้เคียง ได้
ความว่าในกรุงศรีอยุธยามีราชธิดาพระองค์น้อยของสมเด็จ
พระมหาจักรพรรดิอันเกิดด้วยพระสุริโยทัยอยู่องค์ ๑ ทรงพระ
นามว่าพระเทพกษัตรี พระเจ้าไชยเชษฐาเห็นว่ากรุงศรีอยุธยา
ก็แค้นเคืองเมืองหงสาวดีอยู่เหมือนกัน ถ้าเป็นสัมพันธมิตร
กันก็จะได้ช่วยกันต่อสู้ศึกหงสาวดีในวันหน้า จึงมีราชสาส์น
มายังสมเด็จพระมหินทร ฯ ทูลขอพระเทพกษัตรีไปอภิเษกเป็น
พระมเหสี ฝ่ายสมเด็จพระมหินทร ฯ ก็คิดเห็นเช่นเดียวกัน
จึงอนุญาตด้วยความยินดีที่จะเป็นสัมพันธมิตรกับพระเจ้าไชย-
เชษฐา กิตติศัพท์ทราบถึงพระมหาธรรมราชาว่า สมเด็จ
พระมหินทร ฯ จะทำทางไมตรีเป็นสัมพันธมิตรกับพระเจ้าไชย-

เชษฐาก็เกิดวิตก ด้วยเกรงว่าพระเจ้าหงสาวดีจะสงสัยว่ารู้เห็นเป็นใจด้วย ทั้งพระวิสุทธิกษัตรีก็เป็นห่วงพระเทพกษัตรีองค์พระกนิษฐา เกรงว่าถ้าไปอยู่เมืองเวียงจันท์จะถูกกวาดเป็นชะเลยเอาไปเมืองหงสาวดีเหมือนกับพระมเหสีองค์ก่อนของพระเจ้าไชยเชษฐา พระมหาธรรมราชาจึงบอกเป็นความลับไปทูลพระเจ้าหงสาวดี และแนะให้แต่งกองทหารลอบเข้ามาคอยดักทางชิงพระเทพกษัตรีเอาไปเมืองหงสาวดี แต่พระมหาธรรมราชาทำไม่รู้เรื่องที่กรุงศรีอยุธยาจะเป็นไมตรีกับเมืองลานช้าง เพราะสมเด็จพระมหินทร ฯ มิได้ตรัสบอกให้ทราบฝ่ายพระเจ้าไชยเชษฐาเมื่อสมเด็จพระมหินทร ฯ ยอมยกพระเทพกษัตรีให้ตามความประสงค์ ก็แต่งให้ข้าหลวงลงมารับ แต่เผอิญข้าหลวงมาถึงพระนคร ฯ เมื่อเวลาพระเทพกษัตรีประชวรอยู่ไม่สามารถจะไปได้ ชะรอยพระเจ้าไชยเชษฐาจะได้กำหนดฤกษ์การพิธีอภิเษกบอกมาด้วย สมเด็จพระมหินทร ฯ จะขอผัดเลื่อนเวลาไปไม่ได้ จึงส่งพระราชธิดาของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระแก้วฟ้าอันเกิดด้วยพระสนมไปแทนพระเทพกษัตรี พระมหาธรรมราชารู้ว่ามิใช่พระเทพกษัตรีก็ปล่อยให้ไปโดยสะดวก แต่เมื่อพระแก้วฟ้าไปถึงเมืองเวียงจันท์ พระเจ้าไชยเชษฐาทราบว่าเป็นแต่ลูกพระสนม มิใช่พระราชธิดาอันเกิดด้วยพระมเหสี ก็ไม่รับไว้ ให้ส่งคืนกลับมา

โดยอ้างว่าจำนงจะอภิเษกแต่กับพระเทพกษัตรีที่เป็นพระธิดา
ของพระสุริโยทัยผู้ทรงเกียรติ เวลานั้นพระเทพกษัตรีหาย
ประชวรแล้ว สมเด็จพระมหินทร ฯ ก็ให้ส่งไป ไปถึงกลางทาง
พวกทหารเมืองหงสาวดีก็ชิงพระเทพกษัตรีพาไปถวายพระเจ้า
หงสาวดี สมเด็จพระมหินทร ฯ กับพระเจ้าไชยเชษฐารู้ชัดว่า
พระมหาธรรมราชาเป็นผู้คิดอ่านให้เกิดเหตุ แต่สมเด็จพระ-
มหินทร ฯ จะว่ากล่าวอย่างไรก็ยาก ด้วยได้ปิดบังเรื่องเป็น
สัมพันธมิตรกับพระเจ้าไชยเชษฐามิให้พระมหาธรรมราชารู้ ทั้ง
เมื่อส่งพระเทพกษัตรีไปเมืองเวียงจันท์ จะไปทางด่านสมอสอ
ในลุ่มน้ำสักผ่านหลังเมืองพิษณุโลกไป ก็มิได้สั่งให้พระมหา
ธรรมราชาดูแลพิทักษ์รักษา จะเอาผิดอย่างไรมิได้ จึงลอบ
คิดกลอุบายแก้แค้นด้วยกันกับพระไชยเชษฐา นัดให้พระเจ้า
ไชยเชษฐายกกองทัพลงมาตีกรุงศรีอยุธยาทางเมืองพิษณุโลก
สมเด็จพระมหินทร ฯ ก็จะยกกองทัพขึ้นไปเหมือนอย่างว่าจะไป
ช่วยรักษาเมือง แล้วจะร่วมมือกันกำจัดพระมหาธรรมราชาเสีย
ฝ่ายพระมหาธรรมราชาเมื่อทราบข่าวว่าเมืองลานช้างเกณฑ์กอง
ทัพจะมาตีเมืองไทยก็บอกลงมายังกรุงศรีอยุธยา แต่ระแวงว่า
จะเป็นกลอุบายของสมเด็จพระมหินทร ฯ จึงรับให้ไปทูลพระ
เจ้าบุเรงนองขอกองทัพเมืองหงสาวดีมาช่วยด้วยอีกทางหนึ่ง
เมื่อสมเด็จพระมหินทร ฯ ได้ทราบข่าวศึกจากพระมหาธรรม-

ราชาก็โปรดให้พระยาสีหราชเดโชชัยกับพระยาท้ายน้ำคุมพล
อาสากอง ๑ ล่วงหน้าขึ้นไปช่วยรักษาเมืองพิษณุโลก แต่ตรัส
สั่งเป็นความลับไปว่า เมื่อเมืองพิษณุโลกถูกล้อมแล้วให้เป็น
ไส้ศึกข้างภายใน แต่พระยาทั้ง ๒ กลับเอาความลับไปขยาย
แก่พระมหาธรรมราชา ๆ ก็ให้เตรียมการป้องกันเมืองพิษณุโลก
ทั้ง ๒ ทาง กองทัพเมืองลานช้างยกลงมาถึงก่อน ก็ตั้งล้อม
เมืองพิษณุโลกทางด้านเหนือกับด้านตะวันออก ครั้นกองทัพ
เรือกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปถึง พระยาราม ฯ คุมกองทัพหน้าไปตั้ง
อยู่ที่วัดจุฬามณีข้างใต้เมืองพิษณุโลก กองทัพหลวงของสมเด็จ
พระมหินทร ฯ ตั้งอยู่ที่ปากน้ำพิงค์ต่อลงมาข้างใต้ พระมหา
ธรรมราชาแกล้งทำแพไฟไหม้ปล่อยลอยลงมาเผาเรือกองทัพ
พระยาราม ฯ ทนอยู่ไม่ไหวก็ต้องถอยลงมาหากองทัพหลวง
ฝ่ายกองทัพเมืองลานช้างรู้ว่ากองทัพในกรุง ฯ ขึ้นไปถึงก็เตรียม
จะเข้าตีเมืองพิษณุโลกตามที่นัดกันไว้ แต่ได้ยินว่ากองทัพของ
พระยาราม ฯ ถอยลงไปเสียแล้วก็ยั้งอยู่ พอรู้ว่ากองทัพเมือง
หงสาวดีเข้ามาถึง พระเจ้าไชยเชษฐาก็ล่าทัพถอยไปจากเมือง
พิษณุโลก สมเด็จพระมหินทร ฯ ไม่สมคะเนก็อ้างเหตุที่กอง
ทัพเมืองลานช้างล่าไปแล้ว ถอยทัพกลับคืนมายังพระนคร ฯ
แต่พระยาพุกามกับพระยาเสือหาญนายทัพหงสาวดีมาถึงช้าไป
ไม่ทันรบข้าศึกเกรงความผิดก็ยกติดตามกองทัพลานช้างต่อไป

VeryPDF Demo

ไปเสียกลถูกล้อมต้องพ่ายแพ้หนีกลับมา กลัวพระเจ้าหงสาวดี จะลงอาญา อ้อนวอนพระมหาธรรมราชาให้ช่วยทูลขอโทษ พระมหาธรรมราชาเห็นเหมาะเพราะยังมิได้เป็นข้าศึกกับกรุงศรีอยุธยาโดยเปิดเผย ก็อ้างเหตุที่จะขอโทษพระยาทั้ง ๒ นั้น รีบออกไปยังเมืองหงสาวดี ไปทูลร้องทุกข์ที่ถูกสมเด็จพระ-มหินทร ฯ ปองร้าย พระเจ้าหงสาวดีได้ทีที่จะตัดกำลังไทย ก็ตั้งพระมหาธรรมราชาให้เป็นเจ้าฟ้าศรีสรรเพชญ์ เจ้าประเทศราช ครองเมืองเหนือทั้งปวงขึ้นต่อกรุงหงสาวดี มิต้องอยู่ในบังคับบัญชาของสมเด็จพระมหินทร ฯ อีกต่อไป ยศเจ้าฟ้าแรกมีขึ้นในประเพณีไทยเราในครั้งนั้น แรกใช้นำพระนามแต่พระเจ้าแผ่นดิน ครั้นถึงรัชชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถเลื่อนลงมาใช้นำพระนามพระราชกุมารที่พระมารดาเป็นเจ้าสืบมาจนบัดนี้

ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาเมื่อได้ทราบว่าพระมหาธรรมราชาออกไปเมืองหงสาวดี สมเด็จพระมหินทร ฯ ก็คาดว่าคงไปยุยงให้เกิดเหตุร้ายอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะนั้นเผอิญประจวบเวลาสมเด็จพระมหาจักรพรรดิซึ่งทรงผนวชเสด็จกลับเข้ามายังพระนคร สมเด็จพระมหินทร ฯ ก็เชิญเสด็จขึ้นไปยังเมืองพิษณุโลกด้วยกัน ชะรอยจะอ้างว่าสงสารพระวิสุทธิกษัตรีกับพระโอรสธิดาต้องอยู่เปล่าเปลี่ยว จะรับลงมาอยู่ในพระนครจนกว่าพระมหาธรรมราชากลับ จึงจะส่งคืนขึ้นไป แต่เมื่อพระเจ้า

หงสาวดีทราบว่าครอบครัวของพระมหาธรรมราชาถูกจับเป็นตัวจำนำก็ถือว่าสมเด็จพระมหินทร ฯ ดูหมิ่น จึงสั่งให้พระมหาธรรมราชากลับเข้ามาเกณฑ์รี้พลพาหนะทางเมืองเหนือเตรียมไว้พอถึงฤดูแล้งพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองก็ยกทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยาอีกครั้งหนึ่ง นับเป็นศึกหงสาวดีครั้งที่ ๓

(๕)

พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองยกกองทัพจากเมืองหงสาวดีเมื่อเดือน ๑๑ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๑๑๑ เวลานั้นสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปอยู่เมืองหงสาวดีได้ ๖ ปี พระชันษาเข้า ๑๕ ปีเป็นหนุ่มแล้ว พระเจ้าหงสาวดีก็ให้ตามเสด็จมาในกองทัพหลวงด้วย กองทัพหงสาวดีมาตั้งประชุมกันที่เมืองกำแพงเพชร จัดกระบวนที่จะลงมาตีกรุงศรีอยุธยาเป็นกองทัพกษัตริย์ ๗ ทัพ นับกองทัพไทยเมืองเหนือของพระมหาธรรมราชาด้วยเป็นทัพ ๑ แต่ให้ไปสมทบกับทัพพระมหาอุปราชาเป็นทำนองกองพาหนะจึงไม่ปรากฏว่าไทยต้องรบกันเอง จะเป็นเพราะพระเจ้าหงสาวดีไม่ไว้พระทัย หรือพระมหาธรรมราชาร้องขออย่าให้ต้องรบกันเองก็เป็นได้ ฝ่ายข้างกรุงศรีอยุธยาเมื่อรู้ว่าพระเจ้าหงสาวดีจะยกกองทัพมาตีเมืองไทยอีก สมเด็จพระมหินทร ฯ เห็นเป็นการคับขันเหลือพระกำลังก็ไปกราบทูลวิงวอนขอให้สมเด็จพระ

มหาจักรพรรดิลาผนวชเสด็จกลับขึ้นครองแผ่นดินอีก ด้วยผู้คนเคยสามิภักดิ์ทั้งชาวเมืองเหนือและเมืองใต้ แม้พระมหาธรรมราชาเองก็จะค่อยยำเกรง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงสงสารก็ลาผนวชขึ้นเสวยราชย์อีกครั้ง ๑ เมื่อเสด็จออกอยู่นอกราชสมบัติได้ ๔ ปี เห็นจะทรงผนวชได้สัก ๒ พรรษา แต่การต่อสู้ข้าศึกในครั้งนี้ไม่มีท่าทางที่จะรบรับทื่อนได้ เพราะหัวเมืองเหนือเป็นกบฏไปเข้ากับข้าศึกเสียหมดแล้ว แม้ผู้คนตามหัวเมืองข้างตอนใต้ใกล้ราชธานีก็ตื่นแตกหลบหนีเสียมาก รวบรวมกำลังรี้พลไม่ได้บริบูรณ์ตามสมควร ก็ต้องคิดต่อสู้ด้วยเอาพระนครเป็นที่มั่น และนัดให้พระเจ้าไชยเชษฐายกกองทัพเมืองลานช้างลงมาตีกระหนาบข้าศึกเหมือนอย่างเมื่อครั้งต่อสู้พระเจ้าหงสาวดีตะเบ็งชเวตี้ แต่การที่เตรียมต่อสู้ที่ในกรุง ฯ ครั้งนี้เอาความที่คุ้นเคยแก้ไขวิธีป้องกันพระนครได้เปรียบข้าศึกอยู่หลายอย่าง เพราะพระนครมีลำแม่น้ำล้อม ยากที่ข้าศึกจะข้ามเข้ามาได้ถึงกำแพงเมืองอย่าง ๑ ข้าศึกยกมาทางบกเอาปืนใหญ่มาได้แต่ขนาดย่อม ที่ในกรุง ฯ มีปืนใหญ่ทุกขนาด อาจจะยิงข้าศึกได้ไกลกว่าปืนของข้าศึกอย่าง ๑ และอาจจะหาเครื่องยุทธภัณฑ์เพิ่มเติมมาได้โดยทางทะเลไม่ขาดแคลนอย่าง๑ การที่ได้เปรียบนี้ปรากฏแต่แรกกองทัพเมืองหงสาวดียกเข้ามาถึง กองทัพของพระเจ้าหงสาวดีเข้ามาตั้งอยู่ที่ทุ่งลุมพลี ก็ถูก

VeryPDF Demo

ปืนใหญ่ยิงผู้คนและช้างม้าพาหนะล้มตายจนทนไม่ไหว ต้องถอยออกไปตั้งที่ตำบลมหาพราหมณ์ กองทัพอื่น ๆ ก็ต้องตั้งห่างพระนครออกไปตามกัน พระเจ้าหงสาวดีเห็นว่าจะตีหักเอาพระนครไม่ได้ง่ายดังคาด ก็ให้กองทัพทั้ง ๗ ตั้งรายล้อมรอบพระนคร ให้เข้าตีแต่ทางด้านตะวันออก (ที่ทำทางรถไฟเดี๋ยวนี้) แต่ด้านเดียว ด้วยในสมัยนั้นคูเมืองยังเป็นคลองแคบกว่าด้านอื่น ถึงกระนั้นเข้าตีที่ไรก็ถูกชาวพระนครยิงล้มตายต้องถอยกลับไปทุกที รบกันมาได้ไม่ช้าเผอิญสมเด็จพระมหาจักรพรรดิประชวรสวรรคต พวกชาวพระนครเสียใจก็เริ่มย่อท้อ แต่เมื่อสมเด็จพระมหินทร ฯ กลับขึ้นครองราชสมบัติให้พระยาราม ฯ เป็นผู้บัญชาการต่อสู้เข้มแข็ง ข้าศึกก็ยังตีพระนครไม่ได้

พระเจ้าหงสาวดีตั้งล้อมอยู่ถึง ๔ เดือนยังไม่ได้กรุงศรีอยุธยา ก็เกิดวิตกด้วยใกล้จะถึงฤดูฝน จึงปรึกษาพระมหาธรรมราชาว่าจะทำอย่างไรดีจึงจะเสร็จศึกได้โดยเร็ว พระมหาธรรมราชารับอาสาจะไปว่ากล่าวเกลี้ยกล่อมชาวพระนครให้ยอมแพ้เสียโดยดี แล้วทรงพระราชยานกั้นพระกลดเข้าไปยังคูเมือง ยังไม่ทันจะเจรจาว่ากล่าวอย่างไร พอพวกชาวพระนครแลเห็นก็โกรธแค้นระดมยิงพระมหาธรรมราชา จนต้องหนีกลับไปไม่สามารถจะเกลี้ยกล่อมได้ จึงไปเขียนหนังสือลับ

ให้ข้าหลวงลอบถือเข้าไปถวายพระวิสุทธิกษัตริมเหสีที่ในพระนคร ว่าศึกหงสาวดีเข้ามาล้อมประชิดพระนครได้ถึงเพียงนั้นแล้ว ไม่พอที่สมเด็จพระมหินทร ฯ จะดื้อดึงต่อสู้ไปให้ผู้คนล้มตายเสียเปล่า ๆ ควรจะขอเป็นไมตรีกับพระเจ้าหงสาวดีเสียแต่โดยดี พระเจ้าหงสาวดีก็ตรัสอยู่ว่าเหตุการณ์ทั้งปวงที่ได้มีมา เป็นเพราะพระยาราม ฯ คนเดียวยุยงให้พี่น้องเกิดวิวาทกัน ถ้าไม่มีพระยาราม ฯ ก็ดขวางก็เห็นจะกลับดีกันได้ เพราะฉะนั้นถ้าสมเด็จพระมหินทร ฯ ส่งตัวพระยาราม ฯ ถวายพระเจ้าหงสาวดีเสียแล้วขอเป็นไมตรี พระเจ้าหงสาวดีก็เห็นจะยอมเลิกรบเหมือนอย่างครั้งก่อน พระวิสุทธิกษัตรีถวายหนังสือนั้นแก่สมเด็จพระมหินทร ฯ ก็โปรดให้แม่ทัพนายกองประชุมปรึกษากัน เวลานั้นพวกแม่ทัพนายกองท้อใจมาตั้งแต่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิสวรรคตแล้ว ปรึกษากันเห็นว่าการต่อสู้เสียเปรียบข้าศึกมากนัก ถึงจะรบพุ่งกันไปก็พ้นวิสัยที่จะหมายเอาชัยชะนะได้ แม้ตัวพระยาราม ฯ เองก็สิ้นความคิดมิรู้ที่จะทำอย่างไร จึงเห็นร่วมกันโดยมากว่าควรจะขอเป็นไมตรีตามที่พระมหาธรรมราชาแนะนำ ในเวลานั้นพระองค์สมเด็จพระมหินทร ฯ เองก็ทนทุกข์มาจนจวนจะประชวรอยู่แล้ว จึงตรัสอาราธนาสมเด็จพระสังฆราชให้ออกไปเจรจาขอเป็นไมตรียอมแพ้ด้วยผ่อนผันกันโดยดี และให้คุมตัวพระยาราม ฯ ไปถวาย

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

พระเจ้าหงสาวดีด้วย พระเจ้าหงสาวดีรับตัวพระยาจักรี ๆ ไว้
แล้ว ตรัสสั่งให้แม่ทัพนายกองปรึกษากันว่าจะควรรบเป็น
ไมตรีหรืออย่างไร พวกแม่ทัพนายกองปรึกษากันแล้วทูล
พระเจ้าหงสาวดีว่า กรุงศรีอยุธยาต่อสู้จนผู้คนในกองทัพเมือง
หงสาวดีต้องล้มตายเป็นอันมาก มาขอเป็นไมตรีต่อเมื่อจวน
จะเสียเมืองเปรียบเหมือนลูกไก่อยู่ในเงื้อมมือแล้ว ที่จะยอม
ผ่อนผันรับเป็นไมตรีหาควรไม่ พระเจ้าหงสาวดีจึงตรัสสั่ง
สมเด็จพระสังฆราชให้มาทูลสมเด็จพระมหินทร ฯ ว่าต้องยอม
เป็นเมืองชะเลยจึงจะรับเป็นไมตรี ข้างฝ่ายไทยเมื่อตระหนัก
ใจว่าพระเจ้าหงสาวดีหมายจะริบทรัพย์จับเอาชาวพระนครไป
เป็นชะเลย ก็พากันโกรธแค้นทูลขอรบพุ่งต่อไป ด้วยยังมี
ความหวังว่ากองทัพเมืองลานช้างจะมาช่วย หรือมิฉะนั้นถ้า
รักษาพระนครไว้ได้จนถึงฤดูน้ำท่วมทุ่ง กองทัพเมืองหงสาวดี
ก็น่าที่จะต้องเลิกทัพกลับไปเอง ขณะนั้นพอได้ข่าวว่าพระเจ้า
ไชยเชษฐายกกองทัพลงมาทางเมืองเพ็ชรบูรณ์ ชาวพระนคร
ก็ยิ่งมีใจต่อสู้ข้าศึก ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีทราบว่ากองทัพเมือง
ลานช้างยกลงมาในเวลากำลังตีพระนครติดพันอยู่ก็ทรงพระวิตก
จึงคิดกลอุบายให้พระยาราม ฯ ซึ่งเคยเป็นที่สมุหนายก ปลอม
ตราพระราชสีห์มีศุภอักษรไปยังพระเจ้าไชยเชษฐาว่ากองทัพ
พระเจ้าหงสาวดีตีพระนครไม่ได้กำลังรวนเรอยู่แล้ว ให้รีบ

ยกส่งมาตีกระหนาบหลัง กองทัพในกรุง ฯ ก็จะออกไปตีทางด้านหน้าให้พร้อมกัน พระเจ้าไชยเชษฐาไม่รู้เท่าก็สั่งให้กองทัพหน้าถอยมาโดยประมาท พระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราชาไปซุ่มสะกัดอยู่ที่เมืองสระบุรีตีทัพหน้าเมืองลานช้างแตกยับเยิน พระเจ้าไชยเชษฐาเห็นจะเอาชัยชนะข้าศึกไม่ได้ก็ถอยกลับไปเมืองเวียงจันท์ ข่าวทราบมาถึงในกรุง ฯ พวกแม่ทัพนายกองก็พากันเสียใจ สมเด็จพระมหินทร ฯ ทนทุกข์ทรมานมาจนทนไม่ไหวก็เกิดอาการประชวร เสด็จออกว่าราชการได้บ้าง ไม่ได้บ้าง แต่เวลานั้นได้พระเจ้าน้องยาเธอองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระศรีเสาวราชช่วยบัญชาการศึกแทนพระองค์ และพวกแม่ทัพนายกองต่างก็มีมานะต่อสู้ข้าศึก กองทัพหงสาวดียังตีเอาพระนครไม่ได้ พระเจ้าหงสาวดีตั้งล้อมพระนครมาเกือบถึง ๙ เดือน เสียไพร่พลล้มตายเป็นอันมาก เกณฑ์กองทัพพระมหาธรรมราชาให้ออกไปเที่ยวตัดต้นตาลมาถมคูพระนครจนพวกทหารข้ามไปได้ถึงกำแพงเมือง แต่ก็ยังไม่สามารถตีพระนครได้ เวลาก็ใกล้ฤดูน้ำท่วมเข้าทุกที พระเจ้าหงสาวดีจึงปรึกษากับพระมหาธรรมราชาให้เอาพระยาจักรีที่ถูกเอาไปเมืองหงสาวดีด้วยกันกับพระราเมศวรและพระสุนทรสงครามนั้นมาเกลี้ยกล่อมก็รับอาสาเป็นไส้ศึก จึงทำกลอุบายให้เอาตัวพระยาจักรีไปจำไว้ในค่ายแห่งหนึ่งแล้วแกล้ง

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY

ให้หนีได้ ให้ผู้คนเที่ยวค้นคว้าติดตามและเอาผู้คุมต
เสียบไว้ที่ริมแม่น้ำ ให้พวกชาวพระนครเข้าใจว่านี่โทษ
สำคัญหนี พระยาจักรีหนีเล็ดลอดมาได้ถึงชานเมือง พวก
ที่รักษาหน้าที่ก็รับตัวเข้าไปในพระนคร สมเด็จพระมหินทร ฯ
ไม่ทรงทราบว่าเป็นกลอุบายของข้าศึก เชื่อคำพระยาจักรีทูลว่า
หนีมาได้ก็ทรงยินดี ด้วยพระยาจักรีเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ใน
ครั้งสมเด็จพระมหาจักรพรรดิและได้เคยเป็นตัวหัวหน้าต่อสู้
ศึกหงสาวดีแข็งแรงมาแต่ก่อน จึงให้พระยาจักรีเป็นผู้บัญชา
การรักษาพระนครแทนพระยาราม ฯ พระยาจักรีสมคะเนก็
ไปเที่ยวตรวจตราตามหน้าที่ต่าง ๆ สังเกตเห็นว่าใครมีฝีมือหรือ
ความคิดต่อสู้ข้าศึกเข้มแข็ง ก็แกล้งย้ายให้ไปรักษาหน้าที่เสีย
ทางด้านที่ไม่มีข้าศึกเข้ามาตี เอาคนอ่อนแอเข้าประจำทำการ
แทน และแก้ไขกระบวนการป้องกันพระนครให้หละหลวมลง
กว่าแต่ก่อน การที่พระยาจักรีทำนั้นคงมีพวกแม่ทัพนายกอง
บางคนเช่นพระศรีเสาวราชเป็นต้นเห็นท่วงทีวิปริตผิดสังเกต
พากันโต้แย้ง พระยาจักรีก็หาเหตุทูลกล่าวโทษว่าพวกนั้น
คิดเป็นกบฏจะเอาพระศรีเสาวราชขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน
สมเด็จพระมหินทร ฯ หลงเชื่อฟังก็ให้ปลงพระชนม์พระศรี
เสาวราชเสีย แต่นั้นอำนาจก็ตกอยู่แก่พระยาจักรีสิทธิ์ขาด
พระยาจักรีใช้อุบายลดกำลังรักษาพระนครลงจนเห็นว่าจะต่อสู้

ไม่ไหวแล้ว ก็ลอบให้สัญญาออกไปยังกองทัพพระเจ้าหงสาวดี ๆ ให้เข้าระดมตี ก็เสียพระนครศรีอยุธยาแก่ข้าศึกเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๑๑ ค่ำ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒ นับเวลาที่ต่อสู้รักษาพระนครมาได้ถึง ๙ เดือน คิดดูจึงน่าเสียใจที่เสียพระนครเพราะไทยคิดทรยศกันเอง ไม่เช่นนั้นถ้าต่อสู้ไปได้อีกสัก ๒ เดือน พอถึงเดือน ๑๑ น้ำจะท่วมทุ่งที่ข้าศึกอาศัย คงต้องถอยทัพกลับไปเอง แต่พระยาจักรีที่เป็นไส้ศึกนั้น ในพงศาวดารพะม่าว่าเดิมพระเจ้าหงสาวดีจะพูนบำเหน็จให้เป็นเจ้าเมืองพิษณุโลก แต่ตัวขอไปรับราชการอยู่เมืองหงสาวดี ก็คงเป็นเพราะรู้ตัวว่าจะอยู่ดูหน้าไทยไม่ได้ พระเจ้าหงสาวดีจึงให้เป็นเจ้าเมืองขึ้นแห่ง ๑ ในแดนหงสาวดี แต่มีในหนังสือคำให้การชาวกรุงเก่าเล่าต่อมาว่า พระเจ้าหงสาวดีรังเกียจพระยาจักรีว่าเป็นคนทรยศจะไว้ใจไม่ได้ ชุบเลี้ยงตามสัญญาอยู่หน่อยหนึ่งแล้วก็พาลเอาผิดให้ประหารชีวิตเสีย

(๖)

พระเจ้าหงสาวดีประสงค์จะให้พระมหาธรรมราชาครองเมืองไทยต่อไป เมื่อตีพระนครศรีอยุธยาได้แล้ว จึงห้ามมิให้เผาบ้านเมือง แต่อ้างว่ากว่าจะตีได้ต้องเสียผู้คนล้มตายมากลำบากนัก เพื่อจะชดใช้ความลำบากนั้น จึงให้ริบทรัพย์จับ

VeryPDF Demo

ชาวพระนครทั้งชายหญิงเด็กผู้ใหญ่เป็นชะเลยศึกเอาไปเมืองหงสาวดี แม้เจ้านายตั้งแต่องค์สมเด็จพระมหินทร ฯ เป็นต้น กับทั้งขนนางทั้งปวง พระเจ้าหงสาวดีว่าเกลียดชังพระมหาธรรมราชาอยู่โดยมาก ก็ให้เอาไปเมืองหงสาวดีเสียด้วย แต่สมเด็จพระมหินทร ฯ ประชวรอยู่แล้ว ไปได้เพียงกลางทางก็สวรรคต พระเจ้าหงสาวดียอมให้พระมหาธรรมราชาขอข้าราชการกับพวกพลเมืองไว้ช่วยรักษาพระนครรวมกันเพียง ๑๐,๐๐๐ คนเท่านั้น พระเจ้าหงสาวดีตั้งพักอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาจนตลอดฤดูฝน ถึงเดือนอ้ายในปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๑๑๒ นั้น ให้ทำพิธีปราบดาภิเษกยกพระมหาธรรมราชาขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน และให้กองทัพหงสาวดีมีจำนวน ๓,๐๐๐ คน อยู่ช่วยรักษาพระนคร แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็ยกกองทัพจากพระนครศรีอยุธยาไปตีเมืองลานช้าง แก้แค้นพระเจ้าไชยเชษฐาที่ยกกองทัพลงมาช่วยเมืองไทย

VeryPDF Demo

ภาคที่ ๒

สมเด็จพระนเรศวรทรงกู้บ้านเมือง

---

(๑)

เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชปราบดาภิเษกแล้ว ทรงสถาปนาพระเจ้าลูกเธอที่พระวิสุทธิกษัตรีเป็นพระมารดา เป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอทั้ง ๓ พระองค์ ให้พระราชบุตรีพี่นางพระองค์ใหญ่ทรงพระนามว่า พระสุพรรณกัลยาณี (ในหนังสือบางเรื่องเรียกว่า พระสุพรรณเทวี ก็มี) ให้พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ทรงพระนามว่า พระนเรศวร ให้พระราชโอรสพระองค์น้อยทรงพระนามว่า พระเอกาทศรถ แล้วถวายพระสุพรรณกัลยาณีแก่พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองเมื่อประทับอยู่ ณ กรุงศรีอยุธยานั้น พระเจ้าหงสาวดีได้พระพี่นางเป็นพระชายาเหมือนอย่างเป็นตัวจำนำแทนแล้ว ก็อนุญาตให้สมเด็จพระนเรศวรอยู่ช่วยสมเด็จพระชนกปกครองบ้านเมือง เวลานั้นสมเด็จพระนเรศวรไม่เคยอยู่ที่พระนครศรีอยุธยามาแต่ก่อน เพราะสมภพที่เมืองพิษณุโลก เมื่อยังทรงพระเยาว์เป็นแต่ผู้ใหญ่เคยพาลงมาเฝ้าสมเด็จพระอัยกาธิราชเป็นครั้งเป็นคราว เสด็จอยู่แต่ที่เมืองพิษณุโลกจนพระชันษาได้ ๙ ขวบ

ก็ถูกเอาไปเป็นตัวจำนำอยู่เมืองหงสาวดี ไปทรงพระเจริญเป็นหนุ่มในสมาคมของพวกพะม่ามอญ จนพระชันษา ๑๕ ปีจึงได้กลับมาอยู่เมืองไทย เพราะฉะนั้นแรกมาอยู่ในราชธานีอันมิได้ทรงคุ้นเคยกับถิ่นที่และผู้คน ก็คงยังไม่สามารถทำการงานได้เต็มที่ จึงไม่ปรากฏว่าในปีแรกสมเด็จพระนเรศวรกลับมาอยู่เมืองไทยได้มีตำแหน่งหน้าที่ประจำพระองค์อย่างใด น่าสันนิษฐานว่า สมเด็จพระชนกคงให้เริ่มทรงศึกษาราชการด้วยเป็นผู้รับสั่งตรวจตราการงานต่างพระเนตรพระกรรณ ถ้าเรียกอย่างทุกวันนี้ก็เป็นเช่นราชองครักษ์ ทรงคุ้นเคยราชการยิ่งขึ้นโดยลำดับแม้จนถึงได้รบพุ่งด้วย เมื่อเสร็จศึกหงสาวดีแล้วเมืองไทยยังมีความลำบากต่อมาอีก พอกองทัพเมืองหงสาวดีกลับไปแล้วไม่ทันถึงปี พระบรมราชาเจ้ากรุงกัมพูชา (ในพงศาวดารเรียกว่าพระยาละแวก เพราะในสมัยนั้นตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองละแวก) ซึ่งเคยเป็นเมืองประเทศราชขึ้นกรุงศรีอยุธยามาแต่ก่อน เห็นว่าไทยสิ้นกำลังก็บังอาจยกกองทัพเข้ามาตีเมืองไทย เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๑๑๓ ด้วยหวังจะริบทรัพย์จับเอาไทยไปเป็นชะเลยบ้าง ในเวลานั้นความที่เมืองไทยกำลังโทรม ถึงปรึกษากันว่าจะทิ้งพระนครศรีอยุธยาไปอาศัยเมืองเหนือดีหรือจะตั้งต่อสู้ข้าศึกดี ตกลงกันว่าถ้าเพียงรักษาพระนครเห็นพอจะสู้ได้ แต่ก็ต้องปล่อยให้ข้าศึกซึ่งยกมาทาง

บกแต่เมืองปราจีนบุรี เข้ามาได้ถึงตั้งประชิดติดพระนคร แต่เขมรมารบแพ้ไทย ก็ต้องเลิกทัพกลับไป เมื่อรบเขมรครั้งนั้น สมเด็จพระนเรศวรประทับอยู่ที่พระนคร คงจะได้ช่วยรบเป็นแต่ยังไม่ได้คุมรี้พลออกรบพุ่งด้วยพระองค์เอง แต่ที่มีศึกเขมรเข้ามาพลอยซ้ำเติมนั้น กลับเป็นประโยชน์แก่เมืองไทยในทางอ้อม เพราะผู้คนพลเมืองที่แตกกระจัดพลัดพรายไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ เมื่อครั้งศึกหงสาวดี พากันหนีกองทัพเขมรเข้ามาอาศัยพระนครเป็นอันมาก สมเด็จพระมหาธรรมราชา ฯ ได้กำลังรี้พลเพิ่มขึ้นจนสามารถสร้างป้อมปราการและขุดขยายคูเมืองแต่งพระนครให้มั่นคง แล้วมีพระราชประสงค์จะบำรุงกำลังทางหัวเมืองเหนือต่อไป จึงโปรดให้สมเด็จพระนเรศวรขึ้นไปครองเมืองพิษณุโลก บังคับบัญชาหัวเมืองเหนือทั้งปวง เมื่อปีมะแม พ.ศ. ๒๑๑๔ เวลานั้นพระชันษาได้ ๑๖ ปี และได้ทรงศึกษาราชการอยู่ในกรุง ฯ กว่าปีแล้ว

ที่สมเด็จพระมหาธรรมราชา ฯ ให้สมเด็จพระนเรศวรขึ้นไปครองเมืองเหนือ แม้เคยมีเยี่ยงอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนทรงตั้งพระราชโอรสรัชทายาทไปครองเมืองเหนือเช่นเดียวกันก็ดี แต่ครั้งนี้พฤติการณ์ผิดกับแต่ก่อน ด้วยเป็นเวลายุคเข็ญของเมืองไทย จะต้องฟื้นบ้านเมืองให้กลับคืนดี และยังมีการสำคัญยิ่งกว่านั้น ด้วยจะต้องระงับความแตกร้าว

ในระหว่างไทยชาวเมืองเหนือกับเมืองใต้ ซึ่งได้ถือตัวว่าเป็นต่างพวกรังเกียจกันมาหลายปี จนที่สุดถึงเคยเป็นข้าศึกกันเอง ให้กลับสมัครสมานเป็นพวกเดียวกัน ทั้งปลุกน้ำใจไทยให้หายครั่นคร้ามชาวต่างประเทศที่เคยเป็นข้าศึก อันเป็นการยากกว่าครองเมืองโดยปกติมาก พิจารณาดูเมื่อรู้เรื่องพงศาวดารตลอดแล้วในเวลานี้ก็เห็นเป็นอัศจรรย์ ด้วยสมเด็จพระนเรศวรทรงพระคุณสมบัติเหมาะแก่ความต้องการของเมืองไทยในเวลานั้นไม่มีใครเสมอเหมือนหมดทุกอย่าง เป็นต้นแต่ที่สมภพและได้เสด็จอยู่เมืองพิษณุโลกเมื่อยังทรงพระเยาว์ ผู้คนพลเมืองเคยรู้จักรักใคร่มาแต่ก่อน จะทรงบังคับบัญชาว่ากล่าวอย่างไรคนก็เชื่อฟังด้วยความนับถือ ส่วนพระองค์เองก็เคยคุ้นกับถิ่นฐานผู้คนชาวเมืองเหนือ ไม่ลำบากพระทัยในการสมาคมหรือบังคับบัญชาไพร่บ้านพลเมือง คิดต่อไปอีกอย่าง ๑ เวลานั้นเป็นแรกที่สมเด็จพระนเรศวรจะทรงบัญชาการปกครองบ้านเมือง รับผิดชอบโดยลำพังพระองค์ ซึ่งได้ทรงครองแต่เมืองเหนือก่อนก็เป็นโอกาสอันดีที่จะได้ทรงชำนิชำนาญการปกครองบ้านเมืองยิ่งขึ้นโดยลำดับ แม้ที่สมเด็จพระนเรศวรถูกเอาไปเป็นตัวจำนำอยู่ที่เมืองหงสาวดี ๖ ปี ก็กลับให้คุณเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะได้เคยเสด็จไปอยู่ในหมู่พะม่ามอญ ทรงทราบภาษาและนิสสัยใจคอ ตลอดจนวิชาความรู้และฤทธิ์เดชของ

พะม่ามอญในสมัยนั้นว่ามีจริงเพียงไร ได้ความรู้มาเป็นทุนสำหรับเตรียมการต่อสู้ข้าศึกที่ไทยยังครั่นคร้ามอยู่โดยมาก แต่ข้อสำคัญยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้นอยู่ที่นิสสัยของสมเด็จพระนเรศวรเอง อันปรากฏตลอดเรื่องพงศาวดารว่าเป็นนักรบ และเป็นนักรบอย่างแกล้วกล้าสามารถ ฉลาดในยุทธวิธีและอุบายกระบวนศึกแปลกกับผู้อื่นในสมัยเดียวกัน จึงควรนับว่าการกู้เมืองไทยในครั้งนั้น เริ่มแต่เมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จขึ้นไปครองเมืองเหนือเป็นต้นมา

(๒)

สมเด็จพระนเรศวรทรงครองเมืองเหนือแต่ปีมะเมียพ.ศ. ๒๑๑๓ จนปีวอก พ.ศ. ๒๑๒๖ รวมเวลา ๑๔ ปี ตั้งแต่พระชันษาได้ ๑๖ ปีจนพระชันษา ๓๐ ปี สังเกตตามที่เห็นผลปรากฏเมื่อภายหลัง ดูเหมือนแรกเสด็จขึ้นไปประทับ ณ เมืองพิษณุโลก จะต้องทรงขวนขวายหาคนสำหรับใช้สอยก่อนอย่างอื่น เพราะเวลานั้นพระเจ้าหงสาวดีกวาดเอาข้าราชการที่พระนครศรีอยุธยาไปเสียมาก เมื่อสมเด็จพระมหาธรรมราชา ฯ เสวยราชย์จำต้องหาเจ้าหน้าที่ประจำราชการต่าง ๆ คงย้ายข้าราชการเมืองเหนือซึ่งเคยทรงใช้สอยลงมารับราชการในราชธานี เป็นเหตุให้ขาดข้าราชการประจำตำแหน่งในเมืองเหนืออยู่โดยมาก

ในการที่หาคนรับราชการนั้น สมเด็จพระนเรศวรกำลังเป็นหนุ่มคงทรงเลือกสรรคนรุ่นราวคราวเดียวกัน ชั้นที่เป็นลูกหลานเหล่ากอข้าราชการทั้งในเมืองเหนือและเมืองใต้ เอามาทรงใช้สอยฝึกหัดเอง เริ่มมีข้าราชการอย่างว่า "สมัยใหม่" เกิดขึ้นในครั้งนั้น อันได้ศึกษาทั้งคติเดิมของไทยประกอบกับคติใหม่ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรทรงนำมาจากต่างประเทศ มีจำนวนมากขึ้นโดยลำดับมา คนพวกนี้ที่ได้มาเป็นแม่ทัพนายกองของสมเด็จพระนเรศวรในเวลาทำสงครามกู้บ้านเมืองเมื่อภายหลัง ข้อนี้พึงสังเกตได้โดยยุทธวิธีที่ไทยรบพุ่งในสมัยสมเด็จพระนเรศวรผิดกับแต่ก่อน เช่นสามารถใช้คนจำนวนน้อยสู้คนมากด้วยความกล้าหาญของตัวคนเป็นต้น แต่กว่าจะเห็นผลเป็นการนานวัน จึงไม่ปรากฏในเรื่องพงศาวดารว่าเริ่มทรงฝึกหัดคนใช้แต่แรกเสด็จไปอยู่เมืองเหนือ

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรครองเมืองเหนือได้ ๓ ปี ถึงปีจอ พ.ศ. ๒๑๑๗ ได้ข่าวไปถึงเมืองหงสาวดีว่า พระเจ้าไชยเชษฐาเมืองลานช้างไปตีเมืองญวนเลยเป็นอันตรายหายศูนย์ไป และที่เมืองลานช้างเกิดชิงราชสมบัติกัน พระเจ้าหงสาวดีเห็นได้ทีก็ยกกองทัพหลวงไปตีเมืองเวียงจันท์ ครั้งนั้นตรัสสั่งมาให้ไทยยกกองทัพไปสมทบด้วย สมเด็จพระมหาธรรมราชา ฯ กับสมเด็จพระนเรศวรเสด็จไปเองทั้ง ๒ พระองค์ เวลานั้นสมเด็จ

พระนเรศวรพระชันษาได้ ๑๕ ปี เห็นจะได้เป็นตำแหน่งเช่น
เสนาธิการในกองทัพ แต่เมื่อยกไปถึงหนองบัวลำภูด่านของ
เมืองเวียงจันท์ เผอิญสมเด็จพระนเรศวรไปประชวรออก
ทรพิษ พระเจ้าหงสาวดีทรงทราบก็ตรัสอนุญาตให้กองทัพไทย
กลับมามิต้องรบพุ่ง พระเจ้าหงสาวดีได้เมืองเวียงจันท์แล้วก็
ตั้งให้เจ้าอุปราชเดิมซึ่งได้ตัวไปไว้เมืองหงสาวดีตั้งแต่พระมหา-
อุปราชาตีเมืองครั้งแรกนั้น ครองอาณาเขตต์ลานช้างเป็น
ประเทศราชขึ้นต่อกรุงหงสาวดีต่อมา

ตั้งแต่ได้เมืองลานช้างแล้ว ราชอาณาเขตต์ของพระเจ้า
หงสาวดีบุเรงนองก็แผ่ถึงที่สุด ด้วยได้ประเทศต่าง ๆ รวมเข้า
ไว้ในอำนาจหมด ทั้งเมืองพะม่า มอญ ไทยใหญ่ ไทยน้อย
และยักไข่ ไม่ต้องทำศึกสงครามต่อไปอีก พระเจ้าบุเรงนอง
ก็บำเพ็ญบารมีในการทำนุบำรุงราชอาณาเขตต์มาจนตลอดรัชช-
กาล มีในพงศาวดารพะม่าว่า ให้เกณฑ์คนทั้งในหัวเมือง
ใกล้และเมืองประเทศราชต่าง ๆ ไปทำการซ่อมแปลงแต่งพระ
นครและแก้ไขป้อมปราการเมืองหงสาวดีตามแบบพระนครศรี
อยุธยาซึ่งเคยเห็นว่ามั่นคงมาก นอกจากการก่อสร้าง พระเจ้า
บุเรงนองให้ตั้งขนบธรรมเนียมหลายอย่าง ความที่ว่านี้เค้า
เงื่อนเนื่องมาถึงเมืองไทย ยังปรากฏอยู่บางอย่างดูชอบกล
ดังเช่นการที่ใช้กฎหมายมนูธรรมศาสตร์ มีในพงศาวดารพะม่า